

ДИМИТЪР БЛАГОЕВ — БОРЕЦ СРЕЩУ ИДЕАЛИСТИЧЕСКО- ФОРМАЛИСТИЧЕСКАТА ЕСТЕТИКА И КРИТИКА

Георги Димов

Димитър Благоев принадлежи към онези творчески личности, за делото на които си припомваме не само при кръгли годишнини и чествувания. При всичките огромни завоевания на съвременната мисъл в различните области на човешкото знание традициите и заветите на тези бележити личности запазват цялата си жизненост и непреходна значимост. Поколения от различни епохи се обръщат към тяхното дело, за да черпят знания и мъдрост, поука и вдъхновение в усилията си да осъществят високи обществени и културни идеали. Затова такива исторически личности са не само наши учители, дали в ръцете ни верен компас за ориентиране в сложните житейски проблеми, но и живи наши съвременници, подсказващи ни насоката към големите истини.

Делото на основоположника на българската социалдемократическа партия се откроява с цялото си величие, когато погледнем на него с историческа перспектива. Вече десетилетия наред то все по-трайно задържа погледите на всички, които са направили от марксистко-ленинското учение, от комунистическата идеология свое съкровено верую. Ако като пръв организатор и идеолог на българската работническа класа Д. Благоев е трябвало да разорава непокътнати целини, да прокарва дълбоки бразди в съзнанието и душите на хората и да хвърля семето на социализма, то с не по-малко творчески усилия и идейна углъбеност той е работил, за да заложи и утвърди теоретическите основи на една духовна култура, призвана да съдействува на всестранните революционни обществено-икономически, нравствено-философски процеси. Затова в съзнанието на поколенията, в съвременната ни обществена и идеологическа практика той живее не само като проникновен автор на множество трудове по най-актуалните идейно-политически и социално-икономически проблеми на времето, но и като школуван теоретик на изкуството, очертал някои от ръководните принципи на марксистическата естетика и критика. Изиграли за времето си революционизираща роля, тези принципи и указания и днес запазват цялата си значимост като жалони по пътя за създаване на народополезна идейно и естетически действена литература.

Онова, което е особено характерно за Благоев в тази област, е, че той изявява и утвърждава възгледите си в непрестанна борба с буржоазно-идеалистическите теории, с апологетите на „чистото изкуство“, с носи-

телите на формалистично-мистични концепции за същност и задачи на литературата. В литературната ни история той пръв поставя на разглеждане и преценка на по-широка основа различните теоретически школи и художествени направления. И в тези си усилия винаги се стреми да третира литературните явления на основата на общественно-историческата действителност, във връзка с културно-идеологическите проблеми и идейно-възпитателни задачи на времето. Затова и с такава полемична страст той едновременно утвърждава и разобличава, защитава поетиката на реализма, критикува и отхвърля естетическото кредо на индивидуализма. Тук именно се заключава непреходното историческо значение на Благоевото литературно-теоретическо и критическо дело.¹

На какво се опира бележитият деец на социалистическото движение, за да се домогне така рано и в една не особено благоприятна обстановка до кардиналните концепции на материалистическата естетика, да формулира принципи, залегнали в основата на по-сетнешната пролетарска и социалистическо-реалистическа литература? От какво се обуславя дълбокия му интерес към въпросите на теорията и практиката на художественото творчество и то в един момент, когато е бил изцяло погълнат от нуждите и задачите по организирането на партията на българската работническа класа?

Несъмнено особено благотворно в това отношение се оказва дълбокото му сродяване както с идейните и реалистични традиции на българските възрожденци, така и с естетиката на руските революционни демократи, със завоеванията на прогресивните писатели в света. Все от техния опит е поучен той, за да осъзнае така ясно и непоколебимо значението и ролята на литературата за идейно-политическото съзряване на народа, за утвърждаване на социалистическата идеология в обществения и културния живот. В всеобхватната си и рядко плодотворна дейност Благоев още веднъж идва да потвърди истината, че творческото усвояване на идейно-философското, литературно-естетическото наследство на прогресивните мислители и художници от миналото, на техните материалистически концепции и реалистически принципи неминуемо насочва и в края на краищата довежда до марксизма — разкрил законите на общественно-икономическото, духовно-интелектуалното развитие върху основата и на дълбокия синтез и анализ на предишните завоевания. А когато се запознава и с трудовете на марксизма, сродяването с предишните завоевания му помага да вникне в самата същност на възвестените нови принципи, да ги възприеме цялостно и невъзвратно, изградил от тях съкровеното си верую.

Литературно-теоретическата си и критическа дейност Д. Благоев развива в края на миналия век, най-вече през 90-те години. А това е времето, когато в България се извършват дълбоки обществено-икономически, културно-нравствени процеси, назряват сблъсъци от различно естество, на литературното поле намират теоретическа и практическа изява различни школи и течения. Наред с критическия реализъм, който се изживява до големи върхове, развива се и народническата литература. Успо-

¹ Досега направеното за осветляване на тази област от Благоевото наследство е не малко. Вж. Ст. Каролев, Димитър Благоев — литературен теоретик и критик, 1951; Т. Павлов, Към въпроса за естетическите и литературно-критическите възгледи на Д. Благоев, в сб. За марксистическа естетика, литературна наука и критика, 1955; Г. Цанев, Д. Благоев — литературен теоретик и критик, в сб. Сто години Димитър Благоев, 1956, както и редица и други статии.

редно с първите кълнове на пролетарската литература у нас намират почва философските и естетическите теории на индивидуализма. Сп. „Мисъл“, редактирано от д-р Кръстев, се оформя като трибуна на индивидуалистично-идеалистическата поетика.

Сред една твърде усложнена и противоречива обстановка Благоев е трябвало да обосновава и разяснява принципите на материалистическата естетика, да сочи на писатели и поети общественно-историческите и индивидуално-психологическите предпоставки за създаване на демократическа, реалистическа литература, разкриваща по художествен път многообразните житейски и нравствени процеси. Извънредно сложните и неизяснени въпроси от теорията и практиката на художественото творчество той разглежда винаги в органическа връзка с проблемите на непосредната обществена действителост, с все по-изострящата се борба за внедряване на демократическите идеи, на социалистическото учение във всички области на националния живот. Затова и при Благоев е трудно да се разграничи общественика от литератора, гражданина-социалист от теоретика-философ, критика от публициста. Всичко е споено в едно неразкъсваемо единство, пропито е с един заразяващ патос — да се разкрие идейното и социално съдържание на политическите и литературните явления, да се накарат хората да вникнат в скрития смисъл на нещата, да разбират закономерностите в обществения и културния живот, та да се борят по-успешно за извоюване и на своите исконни права. И очевидно били са необходими неимоверни усилия, проникновеност на мисълта, твърдост на волята, теоретико-философска углъбеност, за да се схванат многообразните проблеми в тяхната съвкупност, да се разглеждат и осветляват в тяхната диалектическа взаимоотношеност. Задачата е била толкова по-трудна и поради обстоятелството, че Благоев още не е имал възможност да се запознае със съчиненията на Ленин, тъй като най-значителните от тях излизат по-късно, след като вече нашият критик е престанал да се занимава с литературни въпроси, социалистическата партия едва е правила първите си стъпки, проявявали се различни опортюнистически тенденции и борбата за намиране на правилния път — и в теорията и в непосредната житейска практика, понякога е вземала твърде остри форми. Затова пък и толкова по-неизмерими са заслугите на Дядото, толкова и по-голяма е нашата признателност към него. Но и толкова по-неумолимо е задължението ни не само да разкрием, а и с умение да използваме направеното, завоюваното от бележития марксист за решаване задачите и на днешния ден.

Застанал на здрави методологически позиции, Д. Благоев подхваща някои от основните въпроси на естетиката, въпроси, които определят водоразделната линия между материализма и идеализма в областта на художествено-творческата дейност. За него литературата, както и всяко изкуство, е отражение на определена историческа действителност, своеобразна форма на познание и обществено съзнание. Тя, реалната действителност, е извор на всяко истински художествено произведение, критерий за неговото обществено оправдание и естетическо значение. Но всякога действителността — предмет на художествено претворяване, се третира в нейното многообразие и противоречивост, в диалектическото ѝ развитие. „В истинските художествени произведения се изказва в художествени образи и картини умственото и обществено състояние на даден народ и в дадено време“ — пише Благоев през 1898 г. на страниците на „Ново време“ (Д. Благоев, Литературно-критически статии, 1951, стр. 269. По-нататъш-

ните посочвания ще бъдат все по това издание). За него диалектичката взаимоотношеност между общество и литература е неизблема истина. Тя му служи като сигурен компас да обяснява различния характер на литературата през отделните епохи, вярно да оценява доколко едно произведение е успяло правилно да отрази някои от характерните процеси на времето. В диаметрална противоположност на идеалистичката естетика литературното произведение се разглежда като сеизмограф на общественото развитие. При това винаги се подчертава, че предмет на художествена интерпретация следва да бъде онова, което разкрива съществени страни от действителността, което я характеризира, подсказва нейния облик, тенденции. Случайните, нехарактерни явления не могат да дадат трайна познавателна и идейно-естетическа стойност на литературната творба. Щом в нея не се чувства пулсът на някои страни, моменти, черти, които определят ритъма на живота, тя не може да задържи трайно вниманието на читателя, да го развълнува и тласне към размисъл. Съждения от рода на горните се изказват по различни поводи, пронизват почти всички Благоеви статии. Обикновено те са извикани, за да се даде отпор на зачестилите писания от страниците на сп. „Мисъл“, от където се възвестява немската идеалистическа естетика, според която изкуството няма нищо общо с реалния живот, стои далеч от обществените проблеми, от „злобата на деня“. Целта на всяка художествена дейност била да ни откъсне от грубото всекидневие, да ни накара да почувствуваме някакви „висши“ ценности, да ни тласка към духовно усъвършенствуване и т. н.

Жизнено-познавателния, идейно и емоционално действителен характер на литературата Благоев поставя и разглежда във връзка с характера на писателското светоотношение. Не е възможно правдиво възсъздаване на действителността — в нейната конкретна същност и тенденции за развитие, не е възможно писателят да разкрие „причинната връзка на явленията“, ако не стои на съвременни прогресивни идейни позиции, ако не обладава правилни възгледи за развитие на обществото. „Истински художник може да бъде само личност развита, която стои на равнището на философските движения на своето време, която, въоръжена с дадено философско световъзрение, е способна да схване общите, характерните черти на умствено и общественото състояние на един народ, на едно общество, на една известна негова част. Личност, която не обладава тях качества, колкото естествени дарби и да има, не може да създаде произведение, което да има художествена стойност“ (стр. 269). Изяснявайки нашироко проблема за ролята на мирогледа в художествено-творческата дейност, Благоев посочва несъстоятелността на идеалистичките твърдения за безсъзнателния характер на изкуството, плод на внушения „свише“, на неуловими сили. Разкрива реакционно-класовата основа на теорията „изкуство за изкуството“ с нейните всевъзможни разновидности, съблича прозрачното було, с което мнозина искат да прикрият идейните си полъзновения. Принципът „изкуството трябва да служи само на чистото изкуство. . . никога всъщност не е намирал приложение; поне в истински художествените произведения той е невъзможен. И то е много естествено. Всякой един писател непременно се намира под влиянието на оная сума от впечатления, мисли, принципи и идеи, които получи от възпитание, от средата, в която живее, от класата, към която принадлежи, от ония обществени движения, под властта на които се намира“ (стр. 271). И всичко това волно или неволно намира израз в творческата му дейност. Колкото и да мечтае, писателят не може да се затвори в кула от слонова

кост и оттам бездушно да съзерцава света. А ако въпреки всичката настоячивост на житейските проблеми да бъдат преосмислени и претворени, писателят се рее из неземни светове, то произведението му ще се окаже никому ненужно. Това обаче не означава, че е и безвредно. Напротив, понякога подобни произведения могат да нанесат непоправими злини върху съзнанието и душите на читателите. На твърденията на д-р Кръстев и на неговите съмишленици, че за писателя не било необходимо да има определен светоглед, защото се опирал само на своя „художествен инстинкт“, на творческата си инвенция, че мисловността не била характерна и неложителна за поетическото творчество. Благоев реагира с цялата си душа. В статията си „Гласен отговор“ (1902) той обосновава нашироко същността и предпоставките на художествената дейност, като подлага на съкрушителна критика философско-идеалистическите възгледи на редактора на „Мисъл“. Не може да има „безсъзнателно“ творчество — говори Благоев. „Няма велико художествено произведение, което да не е плод и на мисълта, което да не носи печата на мисленето, в създаването на което да не е участвувал и разсъдъкът. Великите художествени произведения по туй се и отличават, че представляват в безсмъртни образи и картини мисълта на своето време“ (стр. 163). Една непресекваща интензивна мисъл съпровожда целия творчески процес, обладва писателя, когато претворява в образи и картини жизнените и духовните явления. При наличието на природно дарование, колкото по-проникновена е мисловността на писателя, колкото по-прогресивен е неговият мироглед, толкова са и по-големи възможностите да бъде създадено пълноценно литературно произведение. Усилията на идеалистите, на техните следовници в България да отрекат участието на разума в художествената дейност са карали Благоев да се спира нееднократно върху въпроса за ролята на светогледа при писателската работа, — проблем, за който ние незаслужено твърде малко говорим в последно време. Немислим е художник без светоглед, „без оная сума от общи понятия, възгледи, идеи, мисли, които съставляват в дадено време общ светоглед за представителите, за интелигенцията, за развиващите се обществени движения“ — пише Благоев (стр. 164). Всяко пълноценно произведение неминуемо е изградено върху една централна идея. Характерът на тази идея зависи преди всичко от светоотношението на писателя. Но заедно с това, за разлика от вулгарния социологизъм, Благоев винаги подчертава, че светогледът на писателя, неговата мисловност намират по-своеобразна изява, вплътени са в художествени образи, картини, конфликтни ситуации и т. н. С примери от българската, руската и западноевропейска литература обосновава схващанията си за извънредно голямата роля на писателския мироглед в правдивото отразяване на действителността, — върху основата на която само могат да се появят големите творби на изкуството.

Във връзка със значението на идейно-философските разбирания на писателя в творческия процес Благоев разглежда и друг важен проблем, третиран различно от материалистическата и идеалистическата естетика — за тенденциозността на изкуството. За нашия теоретик-марксист правилното разбиране и решаване на този проблем обуславя създаването на обществено полезна, емоционално действена литература. Отхвърляйки схващанията на апологетите на „чистото“ изкуство, че всяка тенденция убивала художествеността, а усилията на писателя да прокара определена идея означавали неразбиране особената природа на поетическото творчество, той изказва проникновени съждения, основани на исконните

принципи на марксистическата естетика. Тенденциозността — пише Благоев — е присъща на всяко художествено произведение, и тя е именно, която му „придава най-висока художествена цена“, дори „най-великите художествени произведения се отличават с най-голямата си тенденциозност“. Нетенденциозно изкуство никога не е имало и не може да има и суетни си остават усилията на индивидуалистите да създадат някакво си „незаангажирано“ изкуство. Затова, когато се разглежда едно произведение, въпросът се свежда не дали има или няма прокарана определена тенденция, а да се види каква е тази тенденция, на кого и за какво служи тя. „Ако тенденцията не е вярна с действителността, ако не е съгласна с истината, тя прави произведението фалшиво, колкото и в добри форми и изящни думи да е писано“ (стр. 270—271). Напълно в духа на Лениновата мисъл звучат думите на Благоев, „че всеки един художник, колкото той и не желае, внася в своите произведения мислите, идеите, чувствата на средата, на класата, на партията, към която принадлежи. Това е неизбежно“ (стр. 271). С теоретическа угълбеност Благоев сочи, че издигнатите принципи от жреците на „самоцелното изкуство“ са наивно несъстоятелни. Твърдейки, че не може да има нищо художествено там, където се разглеждат жизнените въпроси на времето, те не само отклоняват писателя от благодатния извор на всяко истинско изкуство, пресичат пътищата на живителните сокове на писателското дарование, но фактически служат на домогванията на господстващите класи. „За тях е и художествено и научно само онова произведение, което няма нищо общо с действителността, с живота и неговите движения. В самия този принцип се заключава най-лошата тенденция, която е причината, гдето днес художници, които се турят на тоя ограничен класов принцип, са най-безплодните и техните произведения — най-безжизнени“ (271).

В пълно съгласие с основните положения на марксистическата естетика, Благоев непрестанно подчертава, че и най-прогресивната тенденция не би оказала ефикасно въздействие върху читателя, ако не бъде претворена във високо художествени образи, ако не просмуква самата тъкан на произведението. Голите декларации, самоцелните публицистични разсъждения на автора подравят самите устои и на художествеността, и на идейността. Както реакционната идейност, невярната тенденция правят образа неубедителен, непълноценен, разрушават същността на литературното произведение, така и немотивираната от житейската логика, от самия художествен замисъл тенденция влиза в противоречие със своеобразието на литературата като особена форма на познание, на идейно-емоционални изживявания.

Тук няма възможност да бъде изложена широката конкретно-литературна аргументация на Благоев по поставените и убедително обосновани теоретични въпроси. Вземайки редица писатели и произведения от нашата и световната литература, той нагледно доказва как неправилният светоглед на автора се е оказал фатален и за прокараната тенденция, а тя от своя страна е обусловила цялостното идейно-естетическо звучене на произведението, неговата обществено-възпитателна стойност. Макар да не се домогва до по-проникновени схващания за своеобразието и относителната самостойност на художествения метод, което му попречва вярно да оцени някои критико-реалистически произведения на времето, съжденията му по отношение важността на светогледа, на идейността при художествено творческия процес са напълно в съгласие с марксистко-ленинската естетика. Тяхната роля и значение се открояват с още по-голяма

сила при социалистическо-реалистическото изкуство, стават крайъгълен камък при художественото претворяване на съвременната ни действителност.

Направил от марксизма свое съкровено верую, Благоев непрестанно говори, че социалистическата идеяност, материалистическото светосотношение помагат в най-значителна степен да се обхване и разбере конкретно-историческата действителност, както и човешката душевност. Не случайно мнозина от писателите ни реалисти са създали по-значителни произведения в онзи период, когато са били облъхвани от социалистическите идеи.

Д. Благоев страстно полемизира с д-р Кръстев, който развива теорията, че материалистическото разбиране на света било „едностранчиво“, че то стеснявало художествения поглед на писателя, пречело за „вникване в най-характерните, в „най-вътрешните“ особености на поетическото творчество“ (стр. 170). Отхвърляйки тези и други подобни твърдения, нашият теоретик-марксист обосновава, че социалистическото учение е единственото, което не само дава верни познания за света, за закономерностите на неговото развитие и т. н., но и открива „широки хоризонти за благотворна, полезна литературна деятелност“.

Във връзка с идеяността Благоев разглежда и такъв основен проблем на марксистката естетика, като въпроса за обществено и нравствено възпитателното значение на изкуството. Художествените произведения не само обогатяват нашите знания за историческата действителност и интелектуално-психическия свят на човека. Те помагат за неговото самопознание, за самопознанието на обществото, въздействуват най-непосредно върху цялата душевност — интелектуална и емоционална — на човешката индивидуалност. И тук Благоев отхвърля формалистично-идеалистическите концепции, според които да се поставят пред изкуството утилитарни задачи — било познавателни, било възпитателни — означавало да се опошли неговата същност. Нямащо нищо общо с реалния свят, целта му била само да доставя естетическа наслада, да ни пренася в сферата на ирационалното и т. н. Още в словото си, посветено на паметта на Хр. Ботев през 1887 г., Благоев заявява: „Надали ще се намери човек, който да отрича възпитателното значение на поезията. . . Ще забележа само, че поезията като възпитателно средство още по-добре достига своята цел, когато в поетическото произведение има освен поетическа хубост и идеи. Колкото по-общочовешки и по-съвременни идеи има в едно поетическо творение, толкова, разбира се, то има повече възпитателно значение“ (стр. 200—201).

На по-широка основа се разглежда този въпрос в статията за брошурата на Толстой „Що е изкуство“. Отхвърляйки някои от теоретичните възрения, особено мистичните концепции на Толстой, Благоев поставя възпитателното значение на изкуството в зависимост от прогресивния характер на идеите и мислите, които то съдържа. Само онова произведение може да въздействува в здрава идейно-естетическа насока, да раздвижва обществената енергия и утвърждава благородни чувства, да насочва към възвишени идеали, което отразява правдиво действителността, чиито образи и картини възплътяват нейни съществени страни и тенденции. Така не само познавателното, но и възпитателното значение на изкуството се разглежда на основата на правдивото отразяване на общество-историческия и духовно-психологическия свят на хората. Но за всичко това е необходимо да се изобразяват не отделните фрагментарни явления, дребнави случки и епизоди, които с нищо не говорят за „общото състояние“,

не характеризират същността, закономерното. Не всяко явление може да бъде „предмет на художествено произведение“, нито пък „цялата съвкупност от явленията могат се представи в едно произведение“ — предупреждава непрестанно Благоев. Произведение, в което не са спазени тези изисквания, „няма да бъде нито вярно с действителността, нито може да представлява художествена цена“. Онова, което „прави едно бетристично произведение действително художествено, то е изображението на най-характерните страни на действителността, изображението на дадено общо състояние“ (стр. 269—270). Колко навременно и целесъобразно предупреждение и за неколцина днешни млади писатели, които сякаш са забравили тази истина! Множеството разсъждения на Благоев в тази насока отвеждат към формулировката на Енгелс за реализма като „възпроизвеждане на типични характерни в типични обстоятелства“.

Нищо не извиква повече негодуванието на Благоев, отколкото изопачаването на действителността с нейните социални и културно-нравствени процеси, изобразяването на жизнените и психически явления в невярна светлина. Немалко произведения на безспорно талантлив автори носят органически художествени недъзи, пострадали са във формално-художествено отношение именно защото действителността не е намерила правдиво отражение, не са доловени нейни характерни конкретни черти и исторически тенденции. Необходимо е писателят да има не само правилен светоглед, но и да умее да наблюдава, да анализира и обобщава, да разграничава същественото от незначителното, трайното от преходното, идейно-художествено значимото от случайното. Светогледа и таланта при художествено творческия процес Благоев разглежда в тяхната взаимовръзка. Само на основата на вярното разбиране на техните особености и роля може да се даде и вярна оценка на едно произведение. Ако характерът на тенденциите, вложени в произведението, зависи от „умственото състояние“, от „философското световъзрение“ на писателя, то художествената стойност на творбата пък зависи доколко авторът „рисува избраните тенденции в живи картини и образи съгласно действителността“. Едно творение на изкуството „е толкова по-художествено, колкото по-естествено и по-съгласно с действителността комбинира живите картини и образи. А това вече зависи и от дарбата, от таланта“ (стр. 295). С тези си разсъждения Благоев не само очертава основните предпоставки на художествената дейност, но и изобличава обвиненията на буржоазните литератори, че уж марксистическата естетика не оценявала ролята на таланта, а отдавала единствено и изключително значение на мирогледните разбирания на автора.

Все така аргументирано и проникновено Д. Благоев оборва и другите клевети на индивидуалистично-формалистичната естетика, като тази напр., че социалистите не обръщали нужното внимание на художествената форма, оценявали произведението само въз основа на вложеното съдържание и т. н. Многобройни са съжденията на бележития български марксист относно изключително важното значение на художествената форма, без която и най-прогресивната идейност не би могла да окаже нужното въздействие. „От художествената форма именно зависи онова мощно влияние, което упражняват художествените произведения върху обществото. Колкото формата на едно произведение е по-художествена, толкова е по-голямо неговото обществено значение“ — четем в статията, посветена на романа на Д. Т. Страшимиров „Сред мрака“ (стр. 341). Но за разлика от естетите-формалисти художествената форма не се разглежда самоцелно, а винаги като носител на определено съдържание. Неразкъсваемото един-

ство между съдържание и форма, свойствено на всяко истински художествено произведение, е което определя непреходната действена сила на изкуството.

Благоев воюва срещу всички онези, които искат да разкъсат или противопоставят формата на съдържанието, да отклонят литературата от жизнените въпроси на момента, да „докажат“ вредата от вмешателството ѝ в обществено-политическите борби и т. н. Колкото и настойчиво да издигат лозунги за „чисто“, „безидейно“ изкуство, следовниците на подобни теории не успяват да скрият буржоазната идейност, която прокарават в произведенията си.

Теоретико-естетическите възгледи на Благоев са изградени на основата на марксистическата философия, подхранени са от актуални разбирания за ролята на литературата в обществено-политическите процеси, в борбата на народа за социален и културен напредък. Плодотворната му дейност в тази насока е пропита със страстна партийност и непримиримост към всевъзможните буржоазни теории. „Всичките ми статии са плод на стремлението ми да приложа към разни обществено-литературни въпроси социалистическа гледна точка, да ги обясня от тая гледна точка“ — заявява Благоев в предговора към сборника „Литературни статии“ (1901).

И наистина организаторът на партията на българската работническа класа неуморно воюва за създаване на социалистическа литература, против буржоазните концепции в теорията и практиката на художественото творчество. Уверено заявява и аргументирано доказва, че тенденциите на историческото развитие налагат появата и на литература, съзвучна с тези тенденции. „Господствующе направление днес в художествената литература е онова демократическо реалистическо направление, което черпи своите мотиви из живота на социалната демокрация и из съприкасающите се до нея обществени сили и ги освещава от гледна точка на съвременните обществени отношения, социални движения и идеали“ (стр. 316). Развитието и укрепването на работническата класа неминуемо довежда и до появата на пролетарска литература — „на нея принадлежи бъдещето“ — пише с историческо проникновение бележитият марксист. Постепенно, но неумолимо ще бъде преодолявана онази литература, която не служи на съвременните задачи на обществото, която противоречи на новите обществени отношения и стремежи. При неотклонно изменящите се условия върховно задължение на писателите става да изхождат от интересите на работническата класа. „Изучаването на нейното положение, на нейните искания, на нейната психология и произхождението ѝ, на нейните движения в името на идеалите ѝ днес е наложително“ (стр. 315). Тези думи не само звучат с патоса на Лениновите формулировки за партийността в литературата, но и припомнят за една от главните повели, стоящи пред съвременните творци.

*

Борбата на Д. Благоев срещу буржоазно-идеалистичните, индивидуалистично-формалистичните принципи и концепции е всеобхватна. Тя засяга както проявите им в чисто теоретико-естетическата област, така и в литературната критика, а в още в по-голяма мяра в непосредната литературно-художествена практика. . .

Макар в съжденията си за целта на критиката той да следва в значителна степен Плехановите възгледи, тъй като очевидно не е познавал трудовете на Ленин, във всекидневната си критическа дейност проявява верни марксистически разбирания, с публицистична страст отхвърля слабо-

стите от идейно и художествено естество в излизащите по онова време произведения, насочва по пътя на реализма писатели и поети. Както за руските и български революционни демократи, така и за Благоев критическата дейност представлява „естетика в действие“. Възренията му за същност и задачи на художествената литература намират реален израз в критическите му писания. Ако в художествената творба светоусещането на писателя неминуемо се изявява, то в критиката идейно-философските позиции още по-ярко се открояват. Затова за критика е също така необходимо да има правилен светоглед, да познава както специфичните закономерности в развитието на изкуството, така и обществено-историческите закономерности, конкретните жизнени задачи, общата атмосфера и т. н. Благоев особено подчертава тези страни, за да посочи дълбоките различия между марксистическата и естетската критика, която в лицето на д-р Кръстев у нас настойчиво уверявала, че критикът е длъжен да се съобразява само с особеностите на художествено-творческата дейност и от нищо друго не трябвало да се интересува. Докато естетско-формалистичната критика разглежда откъснато хубостта или недостатъците на произведението, Благоев сочи, че е необходимо да се имат предвид редица социално-исторически, индивидуално-психологически предпоставки, за да могат да се видят и оценят съществуващите качества или слабости. Като основно задължение пред критика се поставя да анализира и съдържанието, и формата на творбата, да определи стойността на нейната основна идея, доколко тя, идеята, е вярна и е вплътена в значителни образи и картини, доколко те са типични, а действията на героите жизнено правдиви, психологически мотивирани. Чрез всестраничен идеен, социален и естетически анализ критикът трябва да разкрие познавателната и възпитателна стойност на творбата, да „даде на читателите си по-добро разбиране на явленията, по-голямо знание и да посочи на по-високи принципи“. Такъв един анализ трябва да помогне да се разберат както формално-художествените качества на творбата, така и идейно-социалната същност на събитията, явленията, станали предмет на художествена интерпретация. И от всичко това да се определи в каква насока ще въздейства върху съзнанието и чувствата на хората.

И възгледите си за характер и задачи на литературно-критическата дейност Благоев развива в спор със схващанията на някои представители на официалната критика по онова време. В това отношение особено интересна и показателна е статията „Литературната критика у нас“ (1900), написана като реакция на застъпените от проф. Б. Цонев позиции на страниците на сп. „Български преглед“. Нашият теоретик-марксист отхвърля препоръките на Б. Цонев за по-принизени оценъчни критерии, за по-благодушна критика, предвид ниското културно равнище на българската публика, както и изобщо на литературата ни; критикът трябвало да се съобразява с вкуса на читателите, с възможностите на писателите и т. н. „Изобщо, г. Б. Ц. съветва критиката да стане оръдие и на низки цели, на фалшиви „народни задачи“, оръдие на дребнавото буржоазно шествие, на нейните егоистични цели. Критика от съдия, който трябва да стои високо над литературното равнище на писатели и читатели, над вкусовете на публиката, от съдия строг, но справедлив, трябва да стане, според г. Б. Ц., прост посредник, търговски агент между писателя и читателя. Такава критика не е критика и ние никога не би желали, шото в България тя да разцъфтява. От такава критика никакъв литературен напредък не може да се очаква“ (стр. 154). В непримиримостта си към всички онези, които не

съзнавали важността на литературната дейност — и художествена, и критическа, — и лекомислено са се подвизавали на нейното поприще, сякаш долавяме патоса на Ботев, който също така с цялата си душа воюва срещу носителите на подобни вредни за общественото и литературното развитие схващания.

Съзнавайки взаимобслужеността между литературно-художествена и литературно-критическа дейност, Благоев сочи, че при тогавашните условия, когато все още буржоазната литература била във възход, не е било възможно да се появи истинска литературна критика. „От буржоазното направление в литературата не може да се яви никаква критика, освен декадентската, т. е. оная критика, която няма нищо общо с принципиалната критика, която винаги подновява мисълта и се явява факел, осветляващ пътя на прогреса“. Не такава обаче прогресивна, възродителна роля могли да играят излизащите критики от перото на д-р Кръстев, Пенчо Славейков, на Вазов и Величков за Хр. Ботев и Л. Каравелов (стр.152). Отсъствието на по-значителни литературно-критически прояви Благоев обяснява и с особените трудности на този род дейност, както и с преходния характер на епохата, когато старото неумолимо се рушело, а новото още не било се изявило с по-внушителна сила. Буржоазията е изгубила революционната си роля, отдавна се е отказала от демократическите си принципи, дори се е обявила срещу тях. Буржоазната мисъл блуждае, „тя ту се повръща назад в мрачния период на умственото развитие на човечеството, ту впада в безизходния песимизъм на Ницше, ту прегръща теоретическия анархизъм на Спенсера“ (стр. 152).

Ако по причина на редица обстоятелства от обективно и субективно естество Благоев се увлича в оценките си на някои писатели-реалисти, то стрелите му уличват точно целта, когато са насочени към типичните прояви на буржоазната индивидуалистична, антиреалистична литература, както и опитите да се тълкува превратно наследството на такива писатели-граждани, като Ботев и Алеко Константинов. Школуваният литератор остро критикува онези, които превъзнасяли еротичните стихове на Кирил Христов, разкрива тяхната социално-класова основа, както и вредата, която могли да нанесат върху съзнанието на народа. Появата на еротичната поезия Благоев обяснява с утвърждаването на буржоазната класа, някои слоеве от която се превръщат в „празни охолници, които могат да се предават само на „еротика“. Жлъчно иронизира и Петко Тодоров, който с идилията си витаел из неземни светове, искайки сякаш да докаже, че на поезията е чужда всяка мисловност и социална идейност, че поетите живеят в един „съвършен мир“, от където съзерцават и творят „чисто изкуство“. Изобщо още първите кълнове на модернистичното, индивидуалистично изкуство у нас Благоев посреща с безпоощадна критика, като сочи и неговите социални корени, реакционната му същност, обществената и идейна безперспективност. От страниците на „Ново време“ било от самия Благоев, било от перото на неговите сътрудници и съратници излизат множество статии, в които от различен аспект се разкрива несъстоятелността на естетическите позиции, намерили израз и в някои литературни произведения на хората около сп. „Мисъл“. Не е пощаден никой от онези, които ставали носители на индивидуалистични декадентски веяния и тенденции, засилили се особено в началото на века. С тази си дейност Благоев изиграва неопценима историческа роля за посочване на антинародната същност на модернистичната, антиреалистична литература, трасира и осветлява теоретически пътя за развитието на демократическата

пролетарско-социалистическа, революционно-партийна художествена литература. Още в зората на социалистическото движение в България Благоев с рядка прозорливост посочи от какво първостепенно значение се явява борбата срещу буржоазната идеология в областта на изкуството, не само за създаване на реалистична, революционно-народностна литература, но и за утвърждаване на марксистските принципи в цялостния общественно-политически и духовно-творчески живот. Някои ограничени моменти в теоретическите съждения или увлечения в критическите преценки на Благоев днес не биха ни изглеждали тъй странни и необясними, ако се пренесем в онова време, ако се сродим по-дълбоко с идейния и обществен патос на неговата всеобхватна дейност. Многогранната борба, която е трябвало да води за разобличаване и изместване на буржоазната идеология в различните ѝ прояви, е налагала да се акцентува повече върху едни въпроси и да се отминават други, за да се задържа вниманието по-трайно върху онова, което е съставлявало същността на марксистическата теория и критика и е давало възможност да се атакуват вредните идеалистически принципи и концепции. При онези условия трудно е било да се проявят по-проникновени разбирания по въпроса за съюзника в борбата за тържеството на социалистическите идеи, да се застане на позиции, характерни за времето след болшевиизирването на партията.

Традициите на Димитър Благоев, обогатени, разширени и углубени от по-нататъшното развитие на марксистко-ленинската естетика, литературна наука и критика, са служели винаги като ръководно начало на комунистическата партия в епичната ѝ борба за събаряне на капитализма и изграждане на ново социалистическо общество. Не само най-видните представители на марксистическата естетическа и критическа мисъл, работили след Благоев, като Г. Бакалов и Т. Павлов, са се опирали на неговото наследство, изтъквали са огромните му заслуги в тази област, и са се считали за негови ученици. И великият син на народа ни Георги Димитров говори не един път с най-голямо преклонение за делото на Дядо. Дълголетната борба срещу буржоазния строй и неговата идеология — с многообразните ѝ прояви и рецидиви в умовете и душите на хората, особено у творческата интелигенция, не би могла да се води успешно без углубено да се изучават, развиват и използват Благоевите традиции — припомня Г. Димитров.

Историческата значимост и непреходна актуалност на тези традиции се открояват с рядка сила и в наши дни. Защото и днес, както вече не един път е изтъквано, буржоазната идеология под различни форми, по видими и невидими пътища се промъква и в областта на художествено-творческата дейност, с намерение да спъне, да отклони, да внесе объркване и колебание в победоносния устрем на днешните хора по пътя на комунизма. Затова и с истинска национална и комунистическо-партийна гордост др. Тодор Живков в речта си пред дейците на културния фронт през април миналата година, обосновавайки политиката на партията в областта на идеологията, издигайки отново лозунга — комунистическата партийност — висш принцип на нашата литература и изкуство, — особено дебело подчерта, че тази политика води своето начало още от Д. Благоев, от момента, когато възникна марксистическата мисъл в България. „Още Д. Благоев — Дядото, ясно и недвусмислено насочи марксистското движение у нас към непримирима борба против буржоазната идеология. Той воюваше безкомпромисно за чистотата на марксистическите принципи, непоколебимо отстояваше партийните позиции. Дядо и неговите

съратници са пословични с последователната си борба против всякакви буржоазни и дребнобуржоазни примеси и влияния в пролетарската идеология, в пролетарската литература и изкуство. Димитър Благоев съвършено определено посочваше, че е необходимо да бъде създадена такава литература и такова изкуство, които да отразяват дълбоко правдиво действителността, да бъдат ясно свързани с живота и борбата на пролетариата, на народа, да нямат други интереси и стремежи, освен интересите и стремежите на народа. Тази непримиримост към буржоазната идеология е била винаги характерна особеност на нашата партия.“

Проверени от историческото развитие, оценени по достойнство и допълнени съобразно потребностите и задачите на новата епоха, традициите на Д. Благоев по въпросите на марксистическата естетика и критика, в борбата срещу антиреалистическите теории и литературни произведения са ценен влог не само в националната научна и културна съкровищница.

Усвояването и творческото развитие на Благоевото наследство се налага с толкова по-голяма необходимост и поради обстоятелството, че през последните години настъпи значително оживление сред противниците на марксистическата естетика, на реалистичното изкуство. Като използват много от стария арсенал, те търсят и нови „аргументи“, за да обосноват основната си теза, че марксистическата идеология водела към художествено нивелиране, към конформизъм, към стесняване на художественото виждане и творческата инвенция на писателя и т. н. С ревност, достойна за друга орис, те се стремят да развенчаят реализма и утвърдят ново естетическо кредо, съответстващо на съвременната космическа ера. Реалистическото изкуство се обявява за старомодно, защото било прекомерно земно, несъответстващо на съвременното усложнено световъзприемане. Усложнената душевност на съвременния човек пожела да бъде разкрита само със средствата на модернистичната поетика, която всъщност представлява отрицание на истинната същност и върховна цел на изкуството. Най-крайните представители на различните „изми“ отхвърлят предметността на света, за тях явленията сякаш губят своята пространствена и временна, национална и социална определеност, всичко се превръща в една странна смесица в света на подсъзнателното. Човекът се третира като извънисторическа категория, на преден план се поставя някаква „универсална“ съвременна личност. Дори и онези, които започват да съзнават безперспективността на собствените си идейно-естетически скрижали, не могат да излязат от омагьосания кръг, защото са омотани във философско-идеалистическите концепции на буржоазния свят. В съвременната буржоазна литература непрестанно никнат всевъзможни псевдонаторски теории, които при всичките им различия са единни в своето отрицание на социалистическото изкуство. А всичко това обуславя характера и задачите на нашето настъпление срещу тези всевъзможни теории, проникващи под различни форми и в социалистическия свят. И очевидно тази борба изисква както последователно осветляване на антисоциалната същност на модернистичните теории и декадентско изкуство, аргументирано разкриване на извращенията на социалистическо-реалистическата поетика в името на някакво новаторство, така и по-нататъшно проникновено разработване въпросите на марксистко-ленинската естетика и критика, чийто принципи при всички случаи следва да остават като изходно начало и критерий за всякакви новаторски търсения и усилия за създаване на големи произведения за нашата съвременност. Към това ни задължават и заветите на Димитър Благоев.